

KARS İLİ AĞIZLARINDA “NASIL” SORU ZARFI VE ÖLÇÜNLÜ DİLDEN AYRILAN ÖRNEKLERİ ÜZERİNE

Bahadır GÜNEŞ¹

ÖZET

Bir dilin veya lehçenin ağızları, bağlı bulunduğu ölçünlü dilin ses, şekil ve söz varlığı temelinde farklılıkları gösterirken söz konusu dilin geçmişine yolculuk yapmak isteyenleri değişik seçenekleri olan verimli bir gezintiye çıkarır. Dolayısıyla ağızlarda bir dilin ölçünlü şeklinden ayrılan ancak ana dilin özelliklerine dayanan zengin bir içerik söz konusudur. Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ağızlarının Doğu grubu içinde değerlendirilen Kars ili ağızlarında, Türkiye Türkçesinde “nasıl” olarak geçen zarfın aynı şekilde kullanılması, birtakım ses değişikliklerine uğramış şekli ile aynı işleve sahip farklı örnekleri üzerinde durulacaktır. Çalışmada Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun’un *Kars İli Ağızları* adlı eserinde yer alan metinlerden yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: ağız, Kars, zarf, nasıl

THE USE of QUESTION WORD "HOW" in KARS DIALECT and SOME EXAMPLES apart from the STANDARD USE of IT in LANGUAGE

ABSTRACT

A language or dialect in addition to depending on the standard language’s sound, shape, and vocabulary make an efficient excursion which have different options who want to make the historical journey. Therefore, the dialects have rich contents differently as standard language. In this study Kars dialects which evaluated in Turkey-Turkish dialects in the eastern group analysed adverb of “how” and focused on sound changes which have the same function in different types. In the study Professor Ahmet Bican Ercilasun’s the *Kars İli Ağızları* work’s texts used to.

Key Words: dialect, Kars, adverb, how

---

¹Arş. Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahadir.gunes@hotmail.com

GİRİŞ

Türkiye Türkçesi ağızları, ülke sınırları göz önüne alındığında Türkiye Cumhuriyeti sınırları dâhilindeki alanları kapsamaktadır. Buna karşın ağız araştırmacıları tarafından sıkça tekrarlanan düşüncelerden biri, ağız sınırlarının idarî taksimatla birlikte düşünülmeceği, dolayısıyla ağızların kendisine özgü dil esasında birtakım sınırlarının olduğudur. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'ye komşu ülkelerin sınırları içinde yaşayan Türklerin ağızları da Türkiye Türkçesi ağızları içinde değerlendirilebilir.

Türkiye Türkçesi ağız incelemeleri, değişik özellikleri içerecek biçimde birbirinden farklı konularda olabilmektedir. İnceleme konusu olan en önemli meselelerden biri de sınıflandırma çalışmalarıdır. Bugüne kadar Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili yerli ve yabancı birçok araştırmacı tarafından yapılmış sınıflandırma çalışmaları söz konusudur.

Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili dar ve geniş kapsamlı farklı tasnif denemeleri yapılmıştır. Bu tasnifleri yapan araştırmacılar arasında İ. Kunos, Ahmet Caferoğlu, G. Hazai, Piet Kral, Leylâ Karahan sayılabilir. Söz konusu sınıflandırma çalışmalarının ilki 1896 yılında İ. Kunos tarafından yapılmışken son ve en geniş kapsamlısı Prof. Dr. Leylâ Karahan tarafından kaleme alınmıştır. Karahan'ın önce doçentlik tezi olarak hazırladığı ve daha sonra Türk Dili Kurumu (TDK) yayınları arasında yayımlanan *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* (1996) adlı eseri, Türkiye Türkçesi ağızlarının tasnifi ile ilgili en önemli kaynak durumundadır.

Karahan, bu çalışmasında Türkiye Türkçesi ağızları üzerine o zamana kadar yapılan sınıflandırma denemelerinden bahsetmiş, daha sonra kendi sınıflandırmasını ortaya koymuştur. Buna göre Karahan (1996: 1-2), Türkiye Türkçesi ağızlarını Doğu, Batı ve Kuzeydoğu olmak üzere üç ana bölgeye ayırmıştır. Kars ili ağızları bu sınıflandırmada Doğu grubunun ikinci alt grubu içinde yer almıştır (Karahan, 1996: 58).

Bölge özelinde düşünüldüğünde Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, Kars ilinin de yer aldığı Doğu Anadolu ağızlarını kendi içinde sınıflandırmıştır (Ercilasun, 2007: 379-383). Ercilasun, bu çalışmada –o dönem bölge ile ilgili ağız çalışmalarının az oluşuna da vurgu yaparak²- Doğu Anadolu ağızlarının sınırları hakkında bilgi vermiş, bölge ağızlarının karakteristik özelliklerini göstermiş ve sınıflandırmada esas alınabilecek ölçütleri belirtmiştir.

---

² Bu çalışmanın ilk yayımlanma tarihi 1985'tir; Ercilasun, Ahmet B. (1985), "Doğu Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması", *Türk Kültürü Araştırmaları (İbrahim Kafesoğlu Armağanı)*, s. 219-223. Kars ili ağızları üzerine kitap, tez, makale ve bildiri olmak üzere birçok inceleme yapılmıştır. Bunların topluca ele alındığı bir çalışma olarak Karaşah vd. tarafından Kafkas Üniversitesi bünyesinde hazırlanan *Kars Bibliyografyası* adlı proje dile getirilebilir. Bu çalışmada Kars ili ile ilgili kaleme alınan çalışmalar folklor, dil ve edebiyattan biyoloji ve tarıma kadar geniş bir yelpazede kitap, makale, tez, rapor şeklinde niteliklerine göre ayrılarak değerlendirilmiştir. Ağız çalışmalarının da içinde yer aldığı Kars ilinin folklor, dil ve edebiyatına dair o zamana kadar ortaya konulan araştırmaların sayısı 361'dir. Karaşah, Zariife Ş. vd. (2009), *Kars Bibliyografyası*, (Ed. Mustafa Şenel), Elazığ: Emek Ofset Matbaacılık.

“Nasıl” Soru Zarfı ve Kars İli Ağızlarındaki Diğer Örnekleri

Türkçede genellikle isim kategorisi içinde değerlendirilen; bazı çalışmalarda bir sözcük türü olarak değil, dilsel görevi olan elemanlar olarak kabul edilen (Yener, 2007: 616-618) zarflar, “Bir fiilin, bir sıfatın veya bir zarfın anlamını zaman, yer, ölçü, nitelik, soru kavramları bakımından etkileyen kelime”lerdir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2005: 2224). Burada zarfların geneli değil, soru zarfları içinde değerlendirilen “nasıl” zarfı üzerinde durulacağından diğer zarf türlerinden bahsedilmeyecektir.

Türkçede soru zarfları, “Bir fiilin anlamını soru yoluyla açıklayan zarf: *Nasıl, neden gelecek? Nereye gidecek?*” (TDK, 2005: 1795) şeklinde tanımlanmış ve örneklendirilmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarında zarflar, ölçünlü dildeki gibi veya birtakım ses değişikliklerine uğratılarak kullanılmaktadır. Bunun yanında bazı ağızlarda, ilgili ağız yöresinin kendisine özgü veya komşu ülke ağızı içinde değerlendirilebilecek zarf örneklerine de rastlanmaktadır. Bu durum, soru zarfı “nasıl”da da görülebilmektedir.

Bu çalışmaya konu olan Kars ili ağızları özelinde düşünüldüğünde de aynı durum söz konusudur. Buna göre Ercilasun’un anılan çalışmasındaki toplam 97 metin taranarak “nasıl” zarfının ölçünlü dildeki şeklinin aynısı (nasıl), ses düşmesine uğramış şekli (nası) ve yöre ağızının kendisine özgü örnekleriyle karşılaşılmaktadır : “ne teer, neje, henceri / hanceri”.

“Nasıl” zarfının Kars ili ağızlarındaki kullanımı, söz konusu zarfın ölçünlü dildeki gibi veya ona yakın bir özellik göstermesi ve “nasıl” zarfının işlevini gören farklı kelimeler kullanılması olmak üzere iki şekilde ele alınabilir. Buna göre Ercilasun, anılan eserinde Kars yerli ağızı, Ardahan-Posof yerli ağızı, Hanak Türkmenleri ağızı, Kars Azerileri ağızı ve Kars Terekemeleri ağızı olmak üzere toplam beş ağız yöresi tespit etmiştir. Kars ili ağızlarında “nasıl” zarfının kullanımı, ilgili ağız yörelerine ait metinler dikkate alındığında farklılık göstermektedir.

Kars ili ağızlarının alt ağız gruplarından Kars yerli ağızına ait toplam 24 adet metinde “nasıl” zarfı, Türkiye Türkçesindeki şekliyle 4 yerde; kelime sonundaki “l” sesinin düşürülmesiyle meydana gelen “nası” biçimi ise 12 yerde tespit edilmiştir. Dolayısıyla mevcut verilerden hareket edildiğinde Kars yerli ağızında söz konusu zarfın “nası” biçiminin yaygın olduğu görülmektedir. İlgili kullanımlara dair birer örnek aşağıda gösterilmiştir:

Nasıl yapah? (Ercilasun, 2002: 161) “Nasıl yapalım?”

Nası yerleşdirim? (Ercilasun, 2002: 162) “Nasıl yerleştireyim?”

Kars ili ağızları içinde ikinci alt ağız grubu olan Ardahan-Posof yerli ağızında farklı kişilerden derlenmiş toplam 17 adet metinde “nasıl” zarfının ölçünlü dildeki biçimine (nasıl) rastlanmamıştır. Buna karşın bu zarftan “l” sesinin düşürülmesiyle oluşan “nası” şekli 1 örnekte görülmüştür;

Bële nası ki seni ā görüyërim ële “Böyle, seni nasıl görüyorum, işte öyle” (Ercilasun, 2002: 241).

Kars ili ağızlarının üçüncü alt ağız grubu olan Hanak Türkmenleri ağızında “nasıl” zarfı, ilgili ağız grubuna ait toplam 7 ayrı metinde ölçünlü dildeki şekliyle (nasıl) 3 yerde tespit edilmiştir. Bu kullanıma dair bir örneği şu şekilde belirtmek mümkündür:

Nasıl atdımsa üç tane cansız ördek... “Nasıl attıysam üç tane cansız ördek...” (Ercilasun, 2002: 260).

Ercilasun’un bölge ağızında alt ağız olarak değerlendirdiği gruplardan bir diğeri Kars Azerileri ağızıdır. Bu ağız grubuna ait toplam 30 ayrı metinde “nasıl” zarfı 5 yerde ölçünlü dildeki gibi (nasıl); 2 yerde de “nası” şeklinde tespit edilmiştir. İlgili kullanımlara dair birer örnek aşağıdaki biçimdedir:

Nasıl olabile men sennen yatam? “Benim seninle yatmam nasıl olabilir?”

Ey ana men elin çocuğunu nası atım? “Anne ben başkasının çocuğunu nasıl atayım?” (Ercilasun, 2002: 264, 318).

Kars Azerileri ağızında “nasıl” zarfıyla aynı işleve sahip farklı kullanımlar da söz konusudur. Bu soru zarfı, metinlerde bir defa tespit edilen, *ne teer* “ne tavır, nasıl?” şeklinde seslendirilerek ölçünlü dildeki “nasıl” soru zarfına karşılık gelen örnektir³;

Ne teer oldusa bunun altınnan ağaş gopdu “Nasıl olduysa bunun altından ağaç koptu.” (Ercilasun, 2002: 299).

Kars ili ağızlarının beşinci ve son ağız grubu Kars Terekemeleri ağızıdır. Bu ağız grubuna ait toplam 19 metinde “nasıl” zarfının ölçünlü dildeki şekli 2; ünsüz düşmesine uğrayan “nası” şekli ise 1 yerde tespit edilmiştir;

Bu öyü, bu eşiği bu ellerimnen nasıl gayırdım ki meydana çihartım.

“Bu evi ve çevresini ellerimle nasıl düzenledim ki ortaya çıkardım.” (Ercilasun, 2002: 329).

Nası oynuyordun? “Nasıl oynuyordun?” (Ercilasun, 2002: 371).

Bunlara ek olarak Kars Terekemeleri ağızında “nasıl” zarfıyla aynı işleve sahip farklı biçimler de tespit edilmiştir. Bunlardan Azerbaycan Türkçesinde “nêce” şeklinde kullanılıp (Orucov vd., 2006: 466) bölge ağızında c > j değişikliğine uğramış biçimiyle “nêje” 1 örnekte; eski Oğuz Türkçesinde “kancaru (nasıl)” şeklinde olup⁴ Türkçede

³ Ercilasun’un (2002: 62) “ne tavır”dan geldiğini belirttiği “ne teer” soru zarfındaki değişimin, ne tavır > ne tevir > ne tevür > *ne teür > ne teer şeklinde bir aşamayı izlediği söylenebilir. Zira Ercilasun, söz konusu örneği “eşit ikiz ünlüler” başlığı altında değerlendirmiş ve bu ikiz ünlü oluşumunu -istisna teşkil etmekle birlikte- “v” ünsüzünün düşmesiyle meydana gelen ikiz ünlülerin içinde göstermiştir. Dolayısıyla başlangıçta “ne tavır” biçiminde olan soru zarfının zaman içinde önce ünlü incelmeye (a > e; i > ü), daha sonra “v” ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşmaya (i > ü) ve ünsüz düşmesinin (v > ø) ardından ünlü düzleşmesine (ü > e) uğradığı söylenebilir.

⁴ Ergin’in (2002: 262) eski Oğuz Türkçesinde “kancaru” şeklinde ve “nasıl” anlamıyla kullanılan bir zarf olarak değerlendirdiği kelime, Hacıeminoğlu (1984: 272) tarafından “kaçaru” şeklinde ve “nereye” anlamıyla “soru edatları” başlığı altında ele alınmıştır. Banguoğlu (2004: 383) ise “kancaru” zarfını, “zamirli zarflar” başlığı altında yönelme hâli eki almış soru zarfı olarak kabul etmiştir. Kars ilinin Arpaçay ilçesi ağızında “nasıl” anlamıyla “hancarı”, “henceri” ve “nenceri” biçimlerinde de kullanılan (Olçay vd., 1998: 393,

kökünün *ha (*ka) zamirine dayandığı kabul edilen (Yavuzarslan, 1993: 309-320) ve yöre ağızında “henceri”, “hanceri” şeklinde ortaya çıkan ifadeler ise sırasıyla 2 ve 1 örnekte görülmüştür;

İşde bunnar neje oldu? “İşte bunlar nasıl oldu?” (Ercilasun, 2002: 328).

Urusyadan henceri gelmişse onu söyliyecem “Rusya’dan nasıl gelmişsek onu söyleyeceğim.” (Ercilasun, 2002: 346).

Hanceri dedi? “Nasıl dedi?” (Ercilasun, 2002: 369).

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarında Doğu grubu ağızları içinde değerlendirilen Kars ili ağızları, ses bilgisi bakımından olduğu kadar söz varlığı ve kendisine özgü kelime türleri bakımından da zengin örnekler içermektedir. Bu çalışmaya konu olan “nasıl” soru zarfı ve bu zarf çerçevesinde incelenen farklı örnekler de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun’un *Kars İli Ağızları* (2002) adlı eserindeki toplam 97 adet ağız metninin taranmasına dayanan bu çalışmada, soru zarfı “nasıl”ın Türkiye Türkçesindeki şekli (nasıl) 14 örnekte tespit edilmiştir. Bu zarfın ünsüz düşmesine uğramış şekli olan “nası” ise 16 örnek üzerinde görülmüştür.

Bunlara ek olarak ölçünlü dilden farklı ve yöre ağzının kendisine özgü kullanımları da söz konusudur. Bu kapsamda değerlendirilebilecek olan *ne teer* “ne tavır, nasıl?”, *neje* “nice”, *henceri* / *hanceri* şeklindeki soru zarflarına dair örnekleri de yöre ağızında bulmak mümkündür. Türkiye Türkçesindeki “nasıl” soru zarfının aynı işlevli farklı biçimleri olan bu örneklerin hepsi anılan metinlerde en az birer örnekte görülmüştür.

Alt ağız gruplarına göre düşünüldüğünde Kars ili ağızlarında “nasıl” zarfı ve farklı türlerinin kullanımıyla ilgili ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Tabloya bakıldığında “nasıl” soru zarfının ölçünlü dildeki şekli (nasıl) en çok Kars Azeri ağızı ve Kars yerli ağızında tercih edilmiştir. Bunun yanında ölçünlü kullanıma yakın olan biçimi (nası) de en çok Kars yerli ağızında tespit edilmiştir. “nasıl” soru zarfıyla aynı işleve sahip standart dışı kullanım çeşitliliğinde ise başta Kars Terekemeleri olmak üzere, Kars Azerileri ağızı öne çıkmaktadır.

---

395) bu soru zarfının geçmişten bugüne kançaru > kancaru > kancarı > hancarı > henceri > nenceri şeklinde bir seyir izlediğini söylemek mümkündür. Zira yukarıda da belirtildiği gibi kaynaklarda (Yavuzarslan, 1993: 309-320) “kanca”, “kançaru”, “kanda”, “kanı”, “kaçan” gibi kullanımların kökünün *ka zamirine dayandığı, bunun da zaman içinde *ha şekline dönüştüğü ileri sürülmektedir. Bu açıdan bakıldığında başlangıçta “kançaru” şeklinde olan zarfın *ka > *ha değişimiyle zamanla “hancarı” şekline dönüştüğü, Kars ili ağızları özelinde düşünüldüğünde de önce ünlü incilmesi ile (a > e; ı > i) “henceri” daha sonra da gerileyici, uzak, tam ünsüz benzeştirmesiyle (hn > nn) “nenceri” şeklini aldığı düşünülebilir.

Ağız Grupları	nasıl	nası	neje	ne teer	henceri	hanceri
Kars Yerli Ağızı	4	12	-	-	-	-
Ard.-Posf. Yerli Ağızı	-	1	-	-	-	-
Hanak Türkm. Ağızı	3	-	-	-	-	-
Kars Azeri Ağızı	5	2	-	1	-	-
Kars Terekeme Ağızı	2	1	1	-	2	1

KAYNAKÇA

BANGUOĞLU, Tahsin (2004), *Türkçenin Grameri*, (7. Baskı), Ankara: TDK Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2002), *Kars İli Ağızları*, (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2007), “Doğu Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması”, *Makaleler*, (Yay. Hzl. Ekrem Arıkoğlu), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 379-383.

ERGİN, Muharrem (2002), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayıncılık.

GÜLENSOY, Tuncer; ALKAYA, Ercan (2003), *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*, (2. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.

HACİEMİNOĞLU, Necmettin (1984), *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

KARAHAN, Leylâ (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK Yayınları.

KARAŞAH, Zarife Ş. vd. (2009), *Kars Bibliyografyası*, (Ed. Mustafa Şenel), Elazığ: Emek Ofset Matbaacılık.

KORKMAZ, Zeynep (2005), “Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar II*, (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, s. 199-221.

OLCAY, Selâhattin vd. (1998), *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*, (3. Baskı), Ankara: TDK Yayınları.

ORUCOV, Eliheyder vd. (2006), *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*, C. III, Bakı: Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası.

Türk Dil Kurumu (2005), *Türkçe Sözlük*, (10. Baskı), Ankara: TDK Yayınları.

YAVUZARSLAN, Paşa (1993), “Anadolu Ağzlarında *ha (*ka) Zamirinin Türevleri”, *Türkoloji Dergisi*, XI-1, s. 309-320.

YENER, Mustafa Levent (2007), “Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine”, *Turkish Studies*, C. II/3, Yaz, s. 606-623.